

Young, I., From Guilt to Solidarity: Sweatshops and Political Responsibility. *Dissent*, Spring 2003, s. 39-45.

Young, I., Responsibility and Global Labor Justice. *Journal of Political Philosophy*, 12, 2004, 4, s. 365-388.

Láska a zlato. Globální řetězce péče¹

Arlie Russell Hochschild

Vičky Diaz, čtyřiatřicetiletá matka pěti dětí, byla, předtím než začala ve Spojených státech amerických pracovat jako hospodyně v bohaté beverlyhillské rodině jako chůva jejich dvouletého syna, učitelkou se středněškolským vzděláním a cestovní agentkou na Filipínách. V rozhovoru s Rhacel Parreñas Vičky uvedla: „Moje děti ... byly smutné kvůli mému odjezdu. Dodnes se mě snaží přesvědčit, abych se vrátila domů. Nebyly našťavné, když jsem odcházela, protože když jsem je opouštěla, byly příliš malé. Můj manžel také nemohl být našťvaný, protože věděl, že to je jediná možnost, jak mu můžu skutečně pomoci vychovat naše děti, aby mohly chodit do školy.“²

Ve své knize *Servants of Globalization* Parreñas vypráví zneklidňující příběh, řečeno jejími slovy, „globalizace mateřství“. Rodina v Beverly Hills platí Vičky (pseudonym, který jí dala Parreñas) 400 dolarů týdně, Vičky pak platí 40 dolarů týdně domácí pomocnici, která se stará o její rodinu na Filipínách. Takový život není jednoduchý ani pro Vičky, ani pro její rodinu. „I když

¹ Následující text byl přeložen z rozšířené verze článku „Love and Gold“, otištěného in: Ricciutelli, L./Miles, A./McFadden, M. (eds.), *Feminist Politics, Activism and Vision: Local and Global Challenges*. London - Toronto, Zed/Innana Books 2005.

² Parreñas, R. S., *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*. Stanford, Stanford University Press 2001, s. 87.

je to dobře placené místo, utápíte se v množství práce. Když žehlíte oblečení, mohou vás kdykoli zavolat do kuchyně, abyste umyla nádobí. Je to velmi deprimující. Jediná věc, kterou můžete dělat, je věnovat svou lásku [dvouletému americkému dítěti]. Při odloučení od vlastních dětí je tím nejlepším, co mohu ve své situaci udělat, věnovat svou lásku tomuto dítěti."³ Vičky je součástí globálního řetězce péče: sledu osobních propojení mezi lidmi po celém světě, která jsou založena na placené a neplacené pečovatelské práci.⁴ Typický globál-

³ Tamtéž.

⁴ V roce 1997 jsem obdržela Fulbrightovo stipendium a půl roku jsem žila v Trivandrumu ve státě Kerala v Indii, odkud mnoho mužů a žen odchází pracovat do zahraničí, zejména do Perského zálivu. Ale teprve až když jsem si přečetla dizertační práci Parreñas o pečovatelských (*im*)migrant Filipina domestic workers in Rome and Los Angeles. Disertační práce. Katedra etnických studií Kalifornské university, Berkeley 1999), jsem začala o lásce přemýšlet jako o formě zlata. Začala jsem vést rozhovory s filipínskými a thajskými chůvami v Redwood City a San Jose v Kalifornii a reflektovat tuto formu psychologického kolonialismu. Ovlivnil mě také film *Když máma přijede na Vánoce domů* režisérky Nility Vachani. Celkově až do nedávné doby nebylo *odlivu péče* věnováno mnoho pozornosti, dokonce ani mezi akademiky a akademičkami, kteří se věnují genderovým tématům. Co bylo napsáno o globalizaci, je spíše zaměřeno na peníze, trh a mužskou práci. Výzkum o ženách a rozvoji se naproti tomu soustředil na dopad programů strukturálního přizpůsobení (požadavky Světové banky podmiňující půjčky, která vyžadovala úsporná opatření) a materiálního strádání. Na druhé straně většina výzkumů o pracujících ženách v USA a Evropě se zaměřuje na izolovanou snahu dvou lidí zkombinovat práci a rodinu, nebo na svobodné „supermatky“, přičemž z tohoto obrazu byly vyloučeny pečovatelské o děti. Naštěstí v poslední době byla provedena řada výzkumů, na kterých tento článek staví. Např. Glenn, E. N., *Issei, Nisei, War Bride: Three Generations of Japanese American Women in Domestic Service*. Philadelphia, Temple University Press 1986; táž, From servitude to service work: historical continuities in the racial division of paid reproductive labor. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 18, 1991, 1, s. 1-43; táž/Chang, G./Forcey, L. (eds.), *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. New

ní řetězec péče může fungovat následovně: starší sestra z chudé rodiny ve třetím světě pečuje o své sourozence (první spojení v řetězci), zatímco její matka pracuje jako chůva pečující o děti chůvy, která odešla do země prvního světa (druhé spojení), která následně pečuje o děti v rodině v bohaté zemi (konečné propojení). Každá část řetězce vyjadřuje neviditelnou ekologii péče, jedna pečující závisí na druhé atd. Globální řetězec péče může začít v chudé zemi a skončit v bohaté, nebo může propojit venkovské a městské oblasti v rámci jedné chudé země. Komplexnější verze začíná v chudé zemi, vede do jiné nepatrně méně chudé země a propojuje se v bohaté zemi.

Takové globální řetězce péče jsou nyní na vzestupu. Po nějakou dobu se nadějně a vysoce vzdělaní profesionálové ze špatně vybavených nemocnic, zbídačených škol, zastaralých bank a jiných pracovních míst ve třetím světě stěhují za lepšími příležitostmi a vyšší mzdou do prvního světa. S tím, jak se bohaté státy stávají bohatšími

York, Routledge 1994; Hondagneu-Sotelo, P., *Gendered Transitions: Mexican Experiences of Immigration*. Berkeley, University of California Press 1994; táž/Avila, E., I'm here, but I'm there: the meaning of Latina transnational motherhood. *Gender and Society*, 11, 1997, 5, s. 548-571; Hondagneu-Sotelo, P., *Doméstica: Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadow of Affluence*. Berkeley, University of California Press 2001; Chang, G., *Disposable Domestic: Immigrant Women Workers in the Global Economy*. Cambridge, Mass., South End Press 2000; Momsen, J. H., *Gender, Migration and Domestic Service*. London, Routledge 1999; Romero, M., *Maid in the U.S.A.* New York, Routledge 1992; táž, Life as the maid's daughter: an exploration of the everyday boundaries of race, class, and gender. In: Romero, M./Hondagneu-Sotelo, P./Ortiz, V. (eds.), *Challenging Fronteras: Structuring Latina and Latino Lives in the U.S.* New York, Routledge 1997, s. 195-209. Viz také Hochschild, A., The nanny chain. *American Prospect*, 3. January 2000; Ehrenreich, BVHochschild, A. (eds.), *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. New York, Metropolitan Press 2003. Ráda bych poděkovala výzkumné asistentce Bonnie Kwan.

a chudé chudšími, tento jednosměrný proud talentovaných a školených lidí neustále zvětšuje trhlinu. Jde o *odliv mozků*. Dnes ale navíc vzrůstá paralelní, skrytější a trýznivější trend, když ženy, které normálně pečují o mladé, starší a nemocné ve své vlastní zemi, odcházejí pečovat o mladé, starší a nemocné do bohatých států, ať jako služky, chůvy nebo pomocnice v zařízeních denní péče či v pečovatelských domech. Jde o *odliv péče*.

Pohyb pečovatelek z globálního Jihu na Sever není zcela nový. Důvodů pro nárůst rozsahu i rychlosti je ale mnoho. Jedním z nich je rostoucí rozpor mezi globálními bohatými a chudými. Od 40. let 20. století se propast mezi globálním Severem a Jihem zvětšuje. Například v roce 1960 státy na Severu byly dvacetkrát bohatší než státy na Jihu. Do roku 1980 se tato trhlinu více než zdvojnásobila a Sever byl šestačtyřicetkrát bohatší než Jih. Podle studie Rozvojového programu Spojených národů na tom bylo - v absolutním vyjádření - ve skutečnosti 60 zemí hůře v roce 1999 než v roce 1980.⁵ Nadnárodní korporace jsou tudíž alfou i omegou tohoto globálního systému. William Greider⁶ poukazuje na fakt, že 500 největších korporací (168 v Evropě, 157 v USA a 119 v Japonsku) za posledních 20 let sedminásobně zvýšilo svůj prodej. Přesto, že nadnárodní korporace vytvářejí pracovní místa v chudých zemích, stávají se jedním z motorů těchto rostoucích nerovností, neboť vytlačují z podnikání drobné podniky a farmy.

Výsledkem této polarizace je, že střední třída ve třetím světě vydělává méně než chudí v prvním světě. Domácí pracovnice, se kterými Rhacel Parreñas vedla rozhovory, vydělávaly předtím, než migrovaly z Filipín do Spojených států amerických a do Itálie, v prů-

⁵ Viz *New York Times* z 1. září 2001, s. A8.

⁶ Greider, W., *One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism*. New York, Simon and Schuster 1997.

měru 176 dolarů za měsíc, často jako učitelky, ošetřovatelky, administrativní pracovnice a sekretářky. Když ale vykonávají méně kvalifikovanou práci - i když o nic méně náročnou - a pracují jako služky, chůvy a pečovatelky, mohou si měsíčně vydělat 200 dolarů v Singapuru, 410 dolarů v Hongkongu, 700 dolarů v Itálii nebo 1400 dolarů v Los Angeles. Jiný příklad nabízí výjimečný dokument „Když máma přijede na Vánoce domů“. Josephine Perera z Colomba na Srí Lañce, která ukončila školu po pěti třídách, může vydělat 30 dolarů měsíčně se stravou a ubytováním jako služka v domácnosti, nebo 30 dolarů měsíčně jako prodávačka v obchodě, a to bez stravy a ubytování. Ale jako chůva v Athénách může vydělat, s ubytováním a stravou, 500 dolarů měsíčně. Při nedostatku *veřejného* a strukturálního řešení propasti mezi bohatým Severem a chudým Jihem překlenují ženy jako Vičky Diaz a Josephine Perera tuto propast *soukromě* tím, že odcházejí z Jihu na Sever - za vysokých emocionálních nákladů.

Ačkoli mezera mezi bohatými a chudými se ve světovém měřítku zvětšuje, svět samotný - jeho kapitál, kulturní obrazy, konzumní vkus a národy - je integrovanější. Díky rozšíření západních a zejména amerických filmů a televizních programů dnes lidé z chudého Jihu vědí mnohem více o bohatém Severu, než ví bohatý Sever o nich. Ale dozvídají se jenom o tom, co bohatý Sever má. Díky globální televizi je Jih ve skutečnosti denně vystavován materiálnímu striptýzu.

Rostoucí nerovnosti a lákadlo západní prosperity přispěly k tomu, co Stephen Castles a Mark Miller nazývají „globalizace migrace“.⁷ Jak pro muže, tak i pro ženy se migrace stala soukromým řešením veřejného problému.

⁷ Castles, S./Miller, M. J., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York - London, The Guildford Press 1998, s. 8. Viz také Zlotnik, H., Trends of interna-

Od roku 1945 a zejména od poloviny 80. let 20. století malé, avšak stále rostoucí procento světové populace migruje. Počet zemí, z nichž odcházejí a do nichž přicházejí, se stále zvyšuje. Přestože migrace není v žádném případě nevyhnutelný proces, Castles a Miller pozorují, že „objemově migrace v současnosti roste ve všech hlavních regionech“.⁸ Mezinárodní organizace pro migraci odhadla, že v roce 1994 se přestěhovalo, legálně nebo nelegálně, z jedné země do druhé 120 milionů lidí, což představuje asi 2 % světové populace.⁹ Z toho 15 až 23 milionů tvoří uprchlíci a žadatelé o azyl. Někteří se přestěhovali za rodinnými příslušníky, kteří emigrovali dříve, ale většina odešla za prací.

Polovinu všech dnes migrujících osob navíc tvoří ženy. Ze Srí Lanky pracuje v zahraničí každý desátý dospělý, většinou ženy (toto číslo ale nezahrnuje navrátilivší se). Castles a Miller to vysvětlují takto: „Ženy hrají stále větší roli ve všech regionech a u všech typů migrace. V minulosti vévodili pracovní migraci a četným uprchlickým vlnám muži, ženy byly často zastoupeny v kategorii sloučení rodiny. Od 60. let převládají v pracovní migraci ženy. Dnes tvoří ženská pracovní síla většinu v různých migračních vlnách, například z Kapverdských ostrovů do Itálie, z Filipín na Střední východ a z Thajska do Japonska.“¹⁰ Mnoho z těchto žen migruje za účelem vykonávání domácích prací.¹¹ Poptávka po domácích pomocnicích vzrůstá jak v rozvinutých zemích, odkud se

tional migration since 1965: what existing data reveal. *International Migration*, 37, 1999, 1, s. 22-61.

⁸ Castles, S./Miller, M. J., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, cd., s. 5.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž, s. 9.

¹¹ Viz také Technické sympóziium o mezinárodní migraci a rozvoji, Valné shromáždění Organizace Spojených národů, zvláštní zasedání u příležitosti mezinárodní konference o populaci a rozvoji, Haag, Ni-

zozemí, 29. června - 2. července 1998, Shrnutí, s. 2; dále *Migrant News*, 2, November 1998, s. 2.

donečasně téměř vytratila, tak v rychle rostoucích ekonomikách, jakými jsou ekonomiky Hongkongu a Singapuru, kde, jak píše Castles a Miller, „služebné z řad migrantek - z Filipín, Indonésie, Thajska, Koreje a Srí Lanky - umožňují ženám ze států s rychlejším ekonomickým růstem přijmout nové pracovní příležitosti“.¹²

V placeném zaměstnání dnes pracuje mnohem více žen ze střední třídy než v minulosti. Například v roce 1950 ve Spojených státech amerických pracovalo pouze 15% matek s dětmi do 6 let, zatímco dnes pracuje 65% z nich. Celkově pracuje 72% všech Američanek. Většina z nich dnes pracuje také více hodin, více měsíců v roce a více let, tudíž nutně potřebují pomoc s péčí o rodinu.¹³ Babičky a sestry, které mohly před třiceti lety zůstat doma a pečovat o děti pracujících příbuzných, dnes samy pracují. Tak jako mohou babičky ze zemí třetího světa vykonávat placenou pečovatelskou práci v zahraničí, stejně tak pracuje také více babiček z bohatého Severu - další důvod, proč rodiny v prvním světě hledají péči mimo rodinu.

Ženy, které chtějí uspět v profesionálním zaměstnání a manažerských funkcích v prvním světě, čelí také silnému tlaku v práci. Většina profesí je dnes založena na dobře známém, mužském vzorci: dělat profesionální práci, soutěžit se spolupracovníky, získat uznání v práci, vybudovat si reputaci dokud jsi mladý, šetřit vzácným časem a minimalizovat práci v rodině tím, že najdete někoho jiného, kdo to udělá. V minulosti byl profesionálem muž a „někým jiným“ byla manželka. Dohlížela na rodinu, flexibilní, předindustriální institu-

zozemí, 29. června - 2. července 1998, Shrnutí, s. 2; dále *Migrant News*, 2, November 1998, s. 2.

¹² Tamtéž, s. xi.

¹³ Hochschild, A. R., *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York, Metropolitan Books 1997.

ci týkající se těch lidských zkušeností, které pracující vyloučili: porodu, výchovy dítěte, nemoci, smrti. „Pečovatelství průmysl“, který se v současnosti vyvíjí, na sebe vzal tradiční roli manželky a vytvořil zcela reálnou poptávku po ženách z řad migrantek.

Ale pokud ženy ze střední třídy v prvním světě budují kariéru založenou na mužském modelu, tedy vyžadující dlouhou pracovní dobu v namáhavém zaměstnání, jejich chůvy a ostatní domácí pomocnice trpí do značné míry znásobenou verzí téhož. Dvě ženy pracující za mzdu, to nezni špatně. Ale dvě pracující matky, které se vydají ze všech svých sil v zaměstnání, to zní zvráceně. Nakonec jsou obě ženy - ta z prvního i ta ze třetího světa - pouze malými hráčkami v mnohem větší ekonomické hře, jejíž pravidla nevymyslely.

Dopad těchto globálních pravidel zasáhl mnoho z těch, kteří nemají téměř žádný hlas. Mnoho, ne-li většina migrujících žen, má děti. Průměrný věk žen migrujících do Spojených států amerických je 29 let a většina z nich pochází ze zemí, například z Mexika, kde je ženská identita soustředěna kolem mateřství a kde je vysoká míra porodnosti. Často s sebou migrující ženy, zejména pokud nemají doklady, nemohou své děti vzít. Takže se většina matek snaží ponechat je v péči babiček, tet, otců, zhruba v tomto pořadí. Sirotčinec je poslední možností. Některé chůvy, které pracují v bohatých zemích, samy najímají doma na péči o vlastní děti chůvy, buď placené pečovatelky na plný úvazek, nebo placenou pomoc ženské příbuzné, která se o děti stará. Například Carmen Roquillo odešla z Filipín do Říma jako služka architekta a svobodné matky dvou dětí. Doma zanechala manžela, dvě dospívající děti - a služku.¹⁴

Ať už je ale volba těchto žen jakákoli, většina z nich

¹⁴ parras, R. S., *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*, c.d.

naléhavě pociťuje odloučení, svěřují se badatelkám, které s nimi vedou rozhovory, s pocity viny a výčitek svědomí. Jedna migrující matka, která zanechala své dvouměsíční dítě v péči příbuzné, řekla: „První dva roky jsem myslela, že se zblázním. Musíte mi věřit, když říkám, že to bylo, jako bych měla těžké psychické problémy. Často jsem se přistihla, jak zírám do prázdna a myslím na své dítě.“¹⁶ Můžeme rovněž citovat jinou migrující chůvu, která se slzami v očích říkala: „Když jsem znovu viděla své děti, pomyslela jsem si, děti rostou i bez své matky. Nejmladší jsem opustila, když jí bylo jen pět let. Už jí bylo devět, když jsem se s ní znovu viděla, ale ona pořád chtěla, abych ji nosila.“¹⁶

Překvapivě však na Severu zůstává více migrujících žen než migrujících mužů. Tím, že zůstávají, jsou i nadále odloučeny od svých dětí, což je volba, která sebou pro mnohé z nich nese hluboký zármutek. Ale jakkoli trpí tyto matky, jejich děti trpí více. A je jich mnoho. Odhadem 30 % filipínských dětí - okolo 8 milionů - žije v domácnostech, kde alespoň jeden z rodičů odešel pracovat do zámoří. Děti v podobné situaci žijí v Africe, Indii, na Srí Launce, v Latinské Americe a ve státech bývalého Sovětského svazu.

Jak se těmto dětem žije? Podle průzkumu, který provedlo s více než 700 dětmi v roce 1996 Scalabrinioho centrum pro migraci v Manile, ne příliš dobře. Ve srovnání s ostatními spolužáky se děti migrantů cítily častěji nemocné, častěji vyjadřovaly vztek, zmatení a apatii a ve škole měly horší výsledky. Jiná studie této skupiny dětí zachycuje sklon k delikvenci a sebevraždě.¹⁷ Když byly tyto děti dotázány, jestli by emigrovaly, až vyros-

¹⁶ Tamtéž, s. 123.

¹⁶ Tamtéž, s. 154.

¹⁷ Frank, R., High-paying nanny positions puncture fabric of family life in developing nations. *Wall Street Journal* z 18. prosince 2001.

tou, a nechaly své děti v péči někoho jiného, jejich odpověď zněla ne.

S ohledem na tato fakta si musíme uvědomit probíhající nespravedlnost mezi citovou deprivací těchto dětí a nadbytkem citů, kterému se těší jejich vrstevníci z prvního světa. Sau-Ling Wong ve své studii místních nebělošských žen, které pracují jako domácí pomocnice, ukazuje, že čas a energie, které tyto ženy věnují dětem svých zaměstnavatelů, jde na úkor jejich vlastních dětí.¹⁸ Nejedná se ale pouze o čas a energii, nýbrž také o lásku.

Je to pouze čas a energie, které jsou „odčerpávány“, nebo je to i láska? V určitém smyslu jsou čas a energie zdroji jako nerostné suroviny, které jsou dobývány ze země. Chůva nemůže být na dvou místech najednou, její den má pouze určitý počet hodin. Čím více času a energie dává dítěti, které je placena mít ráda, tím méně času a energie může dát svým vlastním dětem. Ale je láska jako taková rovněž zdrojem? A pokud je zdrojem, mohou mít děti „právo“ na lásku? Úmluva o právech dítěte Organizace spojených národů naznačuje, že láska je zdroj. Úmluva přiznává všem dětem právo na to, aby vyrůstaly v „atmosféře štěstí, lásky a pochopení“.¹⁹

Ale jestliže je láska zdrojem, je zdrojem obnovitelným. Neboť čím více milujeme a jsme milováni, tím více jsme schopni milovat. Množství lásky není jednou pro-

¹⁸ Wong, S. C., Diverted mothering: representation of caregivers of color in the age of 'multiculturalism'. In: Nakano Glenn E./Chang, G./Forcey L. R. (eds.), *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. New York, Routledge 1994, s. 22-61.

¹⁹ Znění úmluvy je dostupné na http://stopdetskepraci.cz/download/pdf/documents_2.pdf. Úmluva o právech dítěte navazuje na Deklaraci práv dítěte, která byla podepsána Valným shromážděním OSN v roce 1959. Úmluva byla Českou a Slovenskou Federativní Republikou podepsána v New Yorku 30. září 1990 a do českého právního řádu implementována zákonem č. 104/1991 Sb.; pozn. překl.

vždy dané stejným způsobem jako u materiálních zdrojů. Láska vytváří stále více lásky. Proto tady mluvíme o „globálním přemísťování srdcí“, které v následujících letech ovlivní životy mnoha lidí.

Ale jak máme rozumět tomu, že láska se „těží“ na Jihu a dováží se na Sever? Můžeme navázat na Freuda, podle kterého „nebereme“ nebo „nedáváme“ city, ale spíše je vytěšňujeme nebo přesměrováváme. Je to podvědomý proces, při němž se nezbavujeme citů lásky či nenávisti, ale nacházíme pro ně nový objekt - v případě sexuálních citů hledáme vhodnější objekt než ten původní, kterým byl podle Freuda rodič opačného pohlaví. Zatímco Freud aplikuje myšlenku vytěsnění v rámci nukleární rodiny, pouze nepatrné rozvinutí této myšlenky povede k její aplikaci na vztah, jakým je vztah chůvy a dítěte zaměstnavatele.

Někteří zaměstnavatelé popisují lásku chůvy k jejich dítěti jako výsledek její citověji založené kultury, která převládá ve třetím světě díky vřelejším rodinným vazbám, silnějšímu komunitnímu životu a dlouhé tradici trpělivé mateřské lásky k dětem. Mnoho takových zaměstnavatelů implicitně doufá, že najmutím chůvy vyplní „původní kulturou“ chudé země svou vlastní vyprázdněnou kulturu péče bohaté země. Dovážejí tak výhody „rodinných hodnot“ třetího světa. Následující vyjádření mi poskytl ředitel sdružení mateřských školek, se kterým jsem vedla rozhovor v San Francisku: „Může to znít divně, ale pedagogické asistentky z Mexika a Guatemaly, které najímáme, umějí lépe vyjadřovat lásku k dětem než bílí rodiče ze střední třídy. Jsou uvolněnější, trpělivější a veselejší. Více si to s dětmi užívají. Tito profesionální rodiče jsou pod časovým tlakem a plní obav, jak rozvinout talent svého dítěte. Říkám rodičům, že se mohou skutečně učit od Latinoameričanek a Filipínek, jak mít děti rád.“ Když byl ředitel dotázán, proč by měly mít angloamerické matky natolik odlišný vztah

k dětem, než mají filipínské pedagogické asistentky, vyslovil toto mínění: „Filipínky jsou vychovávány v uvolněnějším a láskyplnějším prostředí. Nejsou tak bohaté jako my, ale nejsou pod takovým časovým tlakem, tak materialistické a tak úzkostlivé. Jejich kultura je láskyplnější a více orientována na rodinu.“ Jedna matka, americká právnická, vyjádřila podobný pohled: „Carmen si to s mým synem užívá. Nedělá si starosti s tím, jestli... se učí písmenka nebo jestli bude chodit do dobré školky. Užívá si jenom jeho. A s ustaranými a zaměstnanými rodiči, jako jsme my, je to vlastně přesně to, co Thomas potřebuje. Miluji svého syna více než kohokoli na světě. Ale v tomto období je pro něho Carmen lepší.“

Chůvy z Filipín, se kterými jsem v Kalifornii hovořila, ale podávaly velmi odlišný obrázek lásky, kterou věnují svým svěřencům z prvního světa. Není zde nic takového jako dovoz šťastného mateřství z rolnických rodin, ale jde o lásku, která zčásti vznikla na americkém pobřeží pod vlivem americké ideologie pouta matky a dítěte a která je dále rozvíjena osamělostí a steskem po jejich vlastních dětech. Pokud je láska vzácným zdrojem, není jednoduše vyvážena ze třetího světa do světa prvního, spíše za svou existenci vděčí příznačné kulturní alchymii, která se vyskytuje v zemi, kam je dovážena.

Podle Marie Gutierrez, která pečuje o osmiměsíční dítě dvou zaměstnaných profesionálů (právník a lékařka, kteří se narodili na Filipínách, ale nyní žijí v San Jose v Kalifornii), osamělost a dlouhá pracovní doba podporují lásku k dítěti jejich zaměstnavatelů. Maria mi řekla: „Mám ráda Annu víc než své dvě vlastní děti. Ano, víc! Je to zvláštní, já vím. Ale mám čas být s ní. Jsem za to placená. Jsem tu sama. Pracuji deset hodin denně a mám jeden den volna. Neznám v domě žádné sousedy. A proto mi toto dítě dává to, co potřebuji.“

Nejen to, dítěti svých zaměstnavatelů může poskytnout

jiný druh pozornosti a péče, než může dát svým vlastním dětem. „Jsem trpělivější,“ vysvětluje, „uvolněnější. Kladu to dítě na první místo. Svě děti vychovávám tak, jak mě vychovala moje matka.“

Zeptala jsem se jí, jak ji její matka vychovala, a ona mi odpověděla: „Moje matka vyrůstala v rodině farmáře. Byl to těžký život. Nebyla na mě vřelá. Nehladila mě a neřkala: ‚Miluji tě.‘ Nemyslela si, že by to měla dělat. Než jsem se narodila, přišla o čtyři děti - dvě nedonosila a dvě zemřely jako batolata. Myslím, že se bála mě milovat, když jsem byla dítě, protože si myslela, že můžu taky zemřít. A potom mě postavila do role ‚malé matky‘, která se starala o své mladší bratry a sestry. Neměla jsem čas si hrát.“

Naštěstí se o Marii starala starší žena ze sousedství, dávala jí najíst a povídala si s ní v noci, když byla nemocná. Maria pociťovala bližší vztah k této ženě a jejím příbuzným než ke svým biologickým tetám, sestřenicím a bratrancům. V určitém ohledu byla neformálně adoptována - což byla podle jejího popisu běžná praxe na filipínském venkově, a dokonce v některých městech v 60. a 70. letech minulého století.

V určitém smyslu Maria zažila předmoderní dětství, které bylo poznamenáno vysokou dětskou úmrtností, dětskou prací a nedostatkem citlivosti a které bylo zasazeno do kultury silných rodinných závazků a podpory společenství. Toto bylo dětství připomínající Francii 15. století, tak jak ji popsal Philippe Ariès v knize *Centuries of Childhood*²⁰ před romantizací dítěte a před moderní ideologií silného mateřského pouta.²¹ Cit nebyl to hlavní, tím byl závazek.

²⁰ Ariès, P., *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York, Vintage Books 1962.

²¹ Hays, S., *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven, Yale University Press 1996.

Závazek Marii k jejím vlastním dětem, kterým bylo 12 a 13 let, když odešla do zahraničí, s sebou nese znaky této výchovy. Přes všechn vztek a slzy posílá Maria domů peníze a telefonuje, ať se děje, co se děje. Závazek tu stále je, na citech musí pracovat. Když dnes volá domů, říká k tomu: „Říkám své dceři: ‚Miluji tě.‘ Napoprvé to znělo falešně. Ale po nějaké době se to stalo čímsi přirozeným. A dnes mi to říká taky. Je to zvláštní, ale myslím, že jsem se naučila, že je v pořádku to říkat, když jsem ve Spojených státech amerických.“

Příběh Marii upozorňuje na jeden paradox. Na jedné straně první svět získává lásku z třetího světa. Ale to, co získává, je částečně vytvářeno a shromážděno až zde: volný čas, peníze, ideologie dítěte, hluboké osamění a touha po vlastních dětech. V případě Marii spolu vytvářejí lásku, kterou ona věnuje dítěti svých zaměstnavatelů, vlivy předmoderního dětství na Filipínách, postmoderní ideologie mateřství a dítěte ve Spojených státech amerických a osamění plynoucí z migrace. Tato láska je také výsledkem osvobození chůvy od časového tlaku a obav o vzdělání, které cítí rodiče ve společnosti, v níž chybí síť sociálního zabezpečení. Z tohoto hlediska láska, kterou Maria věnuje jako chůva své světenkyni, není zmrzačena vlivem americké verze pozdního kapitalismu.

Pokud je toto vše pravda - pokud je láska něčím, co je alespoň částečně vytvářeno podmínkami, za kterých je poskytována -, je pak Mariina láska k dítěti z prvního světa skutečně získávána na úkor jejích dětí ve třetím světě? Rozhodně ano, protože její děti byly zbaveny její každodenní přítomnosti, a tím i každodenního vyjádření její lásky. I když toto přemístění uskutečňuje sama chůva, ona i její děti trpí velkou ztrátou. Jedna mladá dívka z Dominikánské republiky, kterou matka opustila mezi 12 a 14 rokem, to vyjádřila takto: „Pořád se ptám:

„Nemohly jsme odjet společně?“ A dnes je mi 33 a myslím si, že to byly dva roky, které už nikdy nemůžeme prožít znovu. Jsou ztraceny.“ Takováto odloučení jsou daní globalizace.

Zaměstnavatelé na Severu o tom však překvapivě vědí velmi málo. Láska mexické chůvy k dítěti jejího amerického zaměstnavatele je věcí o sobě. Je jedinečná a soukromá - můžeme dokonce říci, že je fetišizována. Marx mluvil o fetišizaci věcí, nikoli citů. Mohl by poukázat na to, jak dnes děláme fetiš například ze SUV vozů - vidíme věc nezávisle na jejím kontextu. Přehlízíme lidi, kteří sbírají přírodní latex z kaučukovníku, dělníky u pásu, kteří šroubují obruče pneumatik atd. Ale stejným způsobem, jakým mentálně oddělujeme naši představu objektu od lidské práce, tak také nevědomky oddělujeme lásku mezi chůvou a dítětem od globálního kapitalistického řádu lásky, ke kterému rozhodně náleží.

Srovnání s odčerpáváním zdrojů ze třetího světa nás vede zpět k imperialismu v jeho nejzákladnější podobě: těžba zlata, vývoz slonoviny a kaučuku z Jihu na Sever v 19. století. Otevřeně nátlakový, mužský imperialismus, který setrvává dodnes, měl vždy svou paralelu v nenápadném imperialismu, ve kterém hrály ústřední roli ženy. S tím, jak se láska a péče staly „novým zlatem“, získává v současnosti ženský prvek na významu. Ať už v důsledku úmrtí nebo odchodu rodičů za to platí děti třetího světa.

V klasické formě imperialismu 19. století plundroval Sever přírodní zdroje Jihu. Jeho hlavními protagonisty byli prakticky všichni muži: cestovatelé, králové, misiónáři, vojáci a místní muži, kteří byli zbraněmi donuceni sbírat latex z kaučukovníku a podobně. Evropské státy daly těmto aktivitám legitimitu a podpořily je ideologií: „břemenem bílých mužů“ v Británii a civilizační misí ve Francii. Obě ideologie samozřejmě kladly důraz

na přínos kolonizace pro kolonizované a některé kolonizované zařadily na seznam aktivních spolupracovníků, a dokonce vykonavatelů koloniálních pravidel.

Imperialismus 19. století byl fyzicky brutálnější než ten dnešní, ale byl také mnohem zřejmější. Dnes Sever neodčerpává lásku z Jihu násilím: neexistují už koloniální správci, okupační armády nebo lodě dovážející zbraně do kolonií. Místo toho jsme svědky neškodných scén, kdy ženy ze třetího světa tlačí kočárek, kdy starší pečovatelky trpělivě doprovázejí starší klienty na procházce nebo s nimi sedí na lavičce v parcích prvního světa.

Donucení dnes funguje odlišně. Zatímco obchod se sexem a někdy i domácími službami je násilně vynucený, nový citový imperialismus není ve většině případů otázkou zbraní a násilí. Migrace žen jakožto pomocnic v domácnosti je dobrovolná. Ženy však k této volbě sahají v důsledku ekonomických tlaků, které jsou jim vnuceny. Zejména propast mezi bohatými a chudými zeměmi je sama o sobě formou donucení, která nutí matky ze třetího světa kvůli nedostatku pracovních příležitostí blíže jejich domovu hledat práci v prvním světě. Pod vlivem převládající ideologie volného trhu je migrace vnímána jako „osobní volba“, přičemž problémy, které migrace způsobuje, jsou nahlíženy jako „osobní“ problémy. Jejich základem je však globální sociální logika, a proto tyto problémy nejsou jednoduše „osobní“.

Tato sociální logika nevytváří břemeno bílých mužů, ale břemeno nebílých dětí. Abychom zjistili, jak tyto děti skutečně žijí, je potřeba provést mnohem důkladnější výzkum dětí, které byly zanechány v zemi původu. Potřebujeme vědět, jak tyto děti vyrůstají a co se s nimi děje, když vyrostou a samy mají děti. Zdánlivé důkazy totiž přispívají k představě, že dcery žen, které své děti zanechaly doma a odešly za prací, když samy vyrostou a mají děti, také odcházejí za prací bez svých dětí.

Jaká by tedy měla být reakce na tyto procesy? Napadají mě tři možné přístupy. Prvním je, že všechny ženy mají zůstat doma a pečovat o své děti a rodiny. Problémem Vičky tedy není to, že odešla do zahraničí, ale že zanedbala svou tradiční roli matky. Druhým přístupem může být popření existence tohoto problému: odliv péče je nevyhnutelným důsledkem globalizace, která je sama o sobě pro svět přínosná. Nabídka práce se pouze setkala s poptávkou. Trh funguje a představuje tu nejlepší možnost. První přístup tedy odsuzuje globální migraci, druhý ji oslavuje.

Podle třetího přístupu, který zastávám, je láskyplná, placená péče o děti s rozumnou pracovní dobou dobrá věc. A globalizace sebou přináší nové příležitosti, jako například přístup chůvy k dobrému platu. Zároveň však zavádí novou bolestnou citovou skutečnost pro děti ze třetího světa. Do úvah tudíž musíme zahrnout také potřeby třetího světa, včetně potřeb dětí. Musíme vytvořit globální etiku, která by odpovídala globální ekonomické skutečnosti. Když si koupíme boty Nike, musíme se ptát, jaký je plat a pracovní doba dělníků, kteří je ve třetím světě vyrábějí. Podobné by to mělo být i v případě, když Vička pečuje o dvouleté dítě 10 tisíc kilometrů od domova. Měli bychom chtít vědět, co se děje s jejími vlastními dětmi.

Pokud vezmeme v úvahu tyto tři přístupy, co tedy mohou podniknout lidé v prvním světě? Jednou z cest, která se nabízí, by byla pomoc při rozvoji filipínské ekonomiky a ekonomiky dalších zemí třetího světa, a to do takové míry, aby jejich občané mohli stejné množství peněz jako v zahraničí vydělat i doma. Změnili bychom tak sociální logiku, která podporuje odliv péče. Takové ženy jako Vičky by pak mohly podporovat své děti díky výdělkům z práce, která by byla dostupná v jejich zemi. Ačkoliv se evidentní postup nabízí jako ideální, ne-li dokonce snadno dosažitelný, odborník na migra-

ci Douglas Massey²² upozorňuje na některé neočekávané problémy, přinejmenším v krátkodobém horizontu. Podle něho tím, co nutí ženy jako Vičky odcházet za prací do prvního světa, není nedostatečný rozvoj těchto zemí, ale rozvoj samotný. Čím větší je procento žen pracujících v lokálních manufakturách, tím vyšší je podle něj možnost, že jedna, kterákoli z nich, odjede na první výlet do zahraničí bez dokladů. Možná se tím rozšiřují horizonty těchto žen. Možná potkávají jiné, které odjely do zahraničí. Možná začínají chtít lepší práci a koupit si více zboží. Ať už je ale původní motiv jakýkoliv, stále platí, že čím více lidí z jedné komunity odchází do zahraničí, tím pravděpodobnější je možnost, že člověk odejde také.

Pokud tedy rozvoj vytváří migraci a pokud upřednostňujeme určitý druh rozvoje, musíme nalézt humánnější řešení migrace, kterou rozvoj podporuje. Ženám, které odcházejí, aby unikly svým násilným manželům, by pomohlo, kdyby se v jejich zemi začal problém domácího násilí řešit na společenské úrovni, například zřízením azylových domů. Pro jiné by bylo lepší, kdyby jim byla usnadněna migrace společně s dětmi. V nejnütnějších případech by měl zaměstnavatel chůvě platit pravidelné návštěvy domova.

Elementárnějším řešením je samozřejmě zvýšení hodnocení pečovatelské práce jako takové, aby za ni byl více ohodnocen kdokoli, kdo ji vykonává. Péče by tudíž už nebyla pouze „přechodným“ zaměstnáním. A zde je pes zakopán: hodnota práce kolem výchovy dítěte - vždy nízká vzhledem k hodnotě jiných druhů práce - pod vlivem globalizace ještě více klesla. Rodičům samozřejmě na jejich dětech záleží, ale práci kolem výchovy dětí se nedostává takového uznání obecně. Když ženy ze střed-

²² Massey, D. S., March of Folly: U.S. Immigration Policy after NAFTA. *The American Prospect*, 9, 1998, 37.

ních tříd v domácnosti vykonávaly tuto práci na plný úvazek jako neplacenou, tato práce byla oceňována jako ikona střední třídy. Toto byla odvrácená strana jinak omezeného kultu střední třídy, která vytvořila americký ideál ženy, jenž převládal v 19. a na počátku 20. století. Když se však neplacená práce výchovy dětí stala placenou prací pečovatelek o děti, její tržní hodnota poukázala na stále nízkou hodnotu pečovatelské práce obecně a dále ji snížila.

Nízká hodnota pečovatelské práce ale neplyne ani z její malé potřeby, ani z přirozenosti a snadnosti jejího vykonávání. Klesající hodnota péče o děti spíše pramení z kulturní politiky nerovnosti. Můžeme to srovnat s klesající hodnotou základních plodin vzhledem k ceně průmyslových výrobků na mezinárodním trhu. Ačkoli jsou jednoznačně pro život potřebnější plodiny, jako je bavlna a rýže, jejichž cena klesá, průmyslové výrobky jsou oceňovány mnohem více. Stejně jako tržní hodnota primárních produktů udržuje třetí svět na posledních místech v mezinárodním srovnání, tak i nízká tržní hodnota péče udržuje nízký status žen, které ji vykonávají - a potažmo všech žen.

Jednou z možností, jak zvýšit hodnotu péče, je zapojit do ní otce. Pokud by se muži na celém světě podíleli na péči o rodinné příslušníky, péče by byla široce rozšířena a nebyla by na dolní příčce třídního společenského žebříčku. Například v Norsku mají všichni zaměstnaní muži nárok na roční otcovskou dovolenou, po kterou je jim vypláceno 90 % mzdy. Asi 80 % Norů si v současnosti vybírá více než měsíc rodičovské dovolené. V tomto směru je Norsko vzorem pro celý svět. Jsou to zejména muži vyhýbající se péči, u kterých ve skutečnosti začíná odliv péče.

Ve všech rozvinutých společnostech ženy pracují v placeném zaměstnání. Podle Mezinárodní organizace práce pracuje za mzdu polovina žen na světě ve věku 15 až

64 let. V letech 1960 až 1980 zaznamenalo 69 z 88 zemí zařazených do výzkumu nárůst ženské pracovní síly. Od 50. let v USA podíl pracujících žen prudce stoupl, zůstal vysoký ve Skandinávii a mírný ve Francii a v Německu. Pokud si přejeme rozvinuté země s lékařkami, političkami, učitelkami, řidičkami a programátorkami, bude me potřebovat kvalifikované lidi, kteří budou věnovat jejich dětem láskyplnou péči. A neexistuje důvod, proč by taková placená láskyplná péče neměla být dostupná ve všech zemích. Může to být i tak, že osobou, která bude takovou péči poskytovat, bude Vičky Diaz, pokud ale její děti přijedou s ní nebo jim bude jinak zajištěna péče, kterou potřebují. Znovu se vrátím k Úmluvě o právech dítěte Organizace spojených národů, která stanovuje, že „v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění“, článek 9 dále stanovuje, že „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže ... takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte“.²³ Článek 9 tak stanovuje důležitý cíl pro světový řád, Spojené státy americké a rovněž pro feminismus. Říká se v něm, že musíme ocenit péči jako náš nejvzácnější zdroj, všimnout si, odkud pochází a kde končí. Pro dnešní dny tudíž platí, že osobní je globální.

Seznam literatury

- Aries, P., *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York, Vintage Books 1962.
- Castles, S./Miller, M. J., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York - London, The Guilford Press 1998.

Úmluva o právech dítěte, cd.

- Chang, G., *Disposable Domestics: Immigrant Women Workers in the Global Economy*. Cambridge, Mass., South End Press 2000.
- Ehrenreich, B./Hochschild, A. (eds.), *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. New York, Metropolitan Press 2003.
- Frank, R., High-paying nanny positions puncture fabric of family life in developing nations. *Wall Street Journal*, December 18, 2001.
- Glenn, E. N., *Issei, Nisei, War Bride: Three Generations of Japanese American Women in Domestic Service*. Philadelphia, Temple University Press 1986.
- Glenn, E. N., From servitude to service work: historical continuities in the racial division of paid reproductive labor. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 18, 1991, 1, s. 1-43.
- Glenn, E. N./Chang, G./Forcey, L. (eds.), *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. New York, Routledge 1994.
- Grieder, W., *One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism*. New York, Simon and Schuster 1997.
- Hays, S., *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven, Yale University Press 1996.
- Hochschild, A., *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York, Metropolitan Books 1997.
- Hochschild, A., The nanny chain. *American Prospect*, 3. January 2000.
- New York Times* z 1. září 2001, A8.
- Hondagneu-Sotelo, P., *Gendered Transitions: Mexican Experiences of Immigration*. Berkeley, University of California Press 1994.
- Hondagneu-Sotelo, P., *Doméstica: Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadow of Affluence*. Berkeley, University of California Press 2001.
- Hondagneu-Sotelo, P./Avila, E., I'm here, but I'm there: the meanings of Latina transnational motherhood. *Gender and Society*, 11, 1997, 5, s. 548-571.
- Massey, D. S., March of Folly: U.S. Immigration Policy after NAFTA. *The American Prospect*, 9, 1998, 37.

- Momsen, J. H., *Gender, Migration and Domestic Service*. London, Routledge 1999.
- Parreñas, R. S., The global servants: (im)migrant Filipina domestic workers in Rome and Los Angeles. Disertační práce. Katedra etnických studií Kalifornské university, Berkeley 1999.
- Parreñas, R. S., *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*. Stanford, Stanford University Press 2001.
- Romero, M., Life as the maid's daughter: an exploration of the everyday boundaries of race, class, and gender. In: Romero, M./Hondagneu-Sotelo, P./Ortiz, V. (eds.), *Challenging Fronteras: Structuring Latina and Latino Lives in the U.S.* New York, Routledge 1997.
- Romero, M., *Maid in the U.S.A.* New York, Routledge 1992.
- Úmluva o právech dítěte, 1989.
- Wong, S. C., Diverted mothering: representation of caregivers of color in the age of "multiculturalism". In: Nakano Glenn, E./Chang, G./Forcey, L. R. (eds.), *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. New York, Routledge 1994.
- Zlotnik, H., Trends of international migration since 1965: what existing data reveal. *International Migration*, 37, 1999, 1, s. 22-61.

Proces globalizace a střední vrstvy

Jan Keller

Na první pohled by se mohlo zdát, že problematika globalizace a otázky aktuálního vývoje středních vrstev představují natolik odlišné tematické okruhy, že by bylo příliš násilné hledat mezi nimi nějakou bezprostřednější vazbu.

Přesto se o to pokusím a budu přitom postupovat ve dvou směrech. Perspektivy středních vrstev jsou, podle mého názoru, s globalizací propojeny jednak prostřednictvím instituce sociálního státu, jednak prostřednictvím proměn, jimiž procházejí firmy v prostředí globalizované konkurence. V prvním případě se tak středních vrstev dotýkají proměny veřejného sektoru v rámci takzvané modernizace sociálního státu, ve druhém pak proměny klíčových soukromých subjektů činných v ekonomické oblasti. Podívejme se nejprve na obě kauzální řady podrobněji, abychom poté mohli formulovat některé závěry týkající se perspektiv středních vrstev z pohledu občanské společnosti.

1. Střední vrstvy pod tlakem modernizace sociálního státu

V době svého největšího vzestupu, tedy během třiceti let po druhé světové válce, fungoval sociální stát v úzké symbióze se středními vrstvami. Tato konstela-